

Dzmitry Skivitski

Institucja Państwowa „Centrum badań białoruskiej kultury, języka i literatury przy Narodowej Akademii Nauk Białorusi”

Wpływ polszczyzny na przemiany językowe religijnych tekstów cyrylickich katechizmów unickich w Rzeczypospolitej XVIII wieku (na przykładzie *Katechizmu supraskiego z 1722 roku* i *Katechizmu poczajowskiego z 1768 roku*)

Celem niniejszego artykułu jest analiza – w ujęciu diachronicznym – poszczególnych cech językowych świadczących o wpływach polszczyzny na pojawienie się innowacji w fonetyce, morfologii i grafice języka liturgicznego Cerkwi unickiej na początku XVIII wieku na terenie Rzeczypospolitej. Podstawą analizy są teksty oryginalne, znajdujące się w Bibliotece Narodowej im. Wiernadskiego w Kijowie (*Katechizm poczajowski* 1768) i w Bibliotece Narodowej w Mińsku (*Katechizm supraski* 1722).

1. Kontekst społeczno-historyczny

W końcu XVI wieku – w 1596 roku – została zawarta unia religijna. To wydarzenie miało miejsce w Brześciu Litewskim na terenie ówczesnej Rzeczypospolitej. Część hierarchów prawosławnych zdecydowała się przystąpić do unii z Kościołem rzymskim. Dokonany krok religijny spowodował znaczne zmiany w kulturowym i politycznym życiu na wschodzie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Nawet bez głębszych analiz przesłanek historycznych, które doprowadziły do zawarcia unii w 1596 roku, musimy stwierdzić z całą pewnością, że było to wydarzenie, którego konsekwencje kulturalno-religijne są żywe również współcześnie. Kościół unicki (albo Cerkiew unicka), w nieco zmienionym kształcie, ciągle trwa na terenie Europy Środkowo-Wschodniej. Na początku XVIII wieku Cerkiew unicka pozostawała suwerennym organizmem organizacyjnym na pograniczu trzech wielkich kultur: łacińskiej, bizantyjskiej i muzułmańskiej. To stwarzało nową sytuację religijno-językowo-kulturową, której specyfika polegała na wzajemnym przenikaniu się

języków, ale też idei i prądów cywilizacyjnych w nowych, nieznanych dotąd warunkach ich tranzytu, jakie powstały dzięki unii eklezjalnej. Odtąd możemy mówić o nowym fenomenie religijno-językowo-kulturalnym, który umownie określamy jako *Slavia Graeco-Latina*. Termin ten odnosi się do społeczności charakteryzującej się właściwymi sobie cechami religijno-kulturowo-językowymi, zamieszkującej obszar geograficzny, na którym przeważała ludność słowiańska. Wyraźnie wyodrębniła się ona w końcu XVII wieku i – choć w zmienionym kształcie – trwa do dziś. Społeczność ta była świadoma własnej tożsamości. Liczba wiernych Kościoła unickiego na terytorium Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego w końcu XVIII wieku wynosiła ponad 4 miliony osób, które zamieszkiwały w ponad 10 tysiącach parafii skupionych w trzech arcybiskupstwach i sześciu biskupstwach [Wereda 2013: 7].

W początku XVIII wieku tradycja wydawania katechizmów cyrylicą na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego liczyła sobie już ponad 200 lat. Katechizmy były drukowane na potrzeby wierzących przez różne Kościoły. W 1562 roku Szymon Budny w Nieświeżu wydał cyrylicą katechizm protestancki. W 1585 roku jezuita opublikowali potrydencki katechizm katolicki. W XVII wieku został ogłoszony drukiem katechizm prawosławny. Wreszcie także w XVII wieku działalność katechetyczną wśród mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony podjął Kościół unicki. Stworzenie własnego katechizmu unickiego było sprawą dość skomplikowaną ze względu na uwarunkowania historyczne – długotrwałe konflikty wojenne trwające od drugiej połowy XVII wieku do początku XVIII wieku oraz wrogie nastawienie ludności prawosławnej do Cerkwi unickiej [Łużny 1994: 452]. Nie zważając na trudności, Kościół unicki trwał i jego istnienie w początku XVIII wieku stało się faktem bezdyskusyjnym [Kietliński 2005: 79]. Właśnie ze względu na potrzebę głębszej stabilizacji wewnętrznej Kościoła został zwołany synod hierarchów unickich w Zamościu w roku 1720, który ze względu na doniosłość dokonanych reform eklezjalnych zyskał miano małego soboru trydenckiego [Likowski 1906: 277]. Aby efektywnie wprowadzić postanowienia synodu w codzienne życie religijne wiernych Kościoła unickiego, podjęto decyzję o wydaniu katechizmu [Hojnackij 1871: 11]. A wyłączne prawo na jego wydanie otrzymał klasztor bazylianów w Supraślu. W przedmowie do *Katechizmu* napisano:

Ponieže Sviatyj Sobor Zamojskij Jedinomu tokmo Obšiežitelnomu Monastyrevi Supraslskomu, poviel, i izvoli, Izdanie Tipom, Katechismov, Padiežej Sovesti, i dejanij Sobora Zamojskago... [KS 1a]¹

¹ Skróty cytowanych źródeł znajdują się na końcu artykułu. Lokalizując cytaty, podaję numer karty.

Język literacki unitów w XVIII wieku był pod silnym wpływem kulturalnym religii. Kościół towarzyszył człowiekowi od urodzenia aż do samej śmierci. Język kultu powodował liczne przemiany w języku codziennym. Z kolei jeżeli język religijny przeobrażał się pod wpływem czynników zewnętrznych, zmieniał się także potoczny język mówiony. Dominującym językiem społeczno-kulturowo-religijnym w Rzeczypospolitej w XVIII wieku był język polski. Już od XIV wieku języki wschodniosłowiańskie zaczęły ulegać wieloaspektowym wpływom polszczyzny [Bulyka 1980: 254]. Warto jednak podkreślić, że polonizacja odbywała się głównie wśród warstw oświeconych: duchowieństwa, arystokracji i szlachty średniej [Walczak 2009: 170]. Fenomen dyglosji polsko-ruskiej w społeczeństwie na wschodzie Rzeczypospolitej był faktem oczywistym, mimo to jednak wśród większości ludności wyznania unickiego język polski nie zdobył dużego uznania. Unicy, którzy byli przeważnie niewykształconymi chłopami, pozostawali zatem raczej monojęzyczni.

Katechizmy unickie są źródłem w jakimś sensie unikalnym i do pewnego stopnia pozostają one w dotychczasowej refleksji naukowej nierozpoznane. Badacze z Europy Wschodniej podejmowali próby badań nad ich tekstami, ale jak dotąd nie były one systematyczne. Katechizmy są bardzo interesującym źródłem m.in. z punktu widzenia lingwistycznego, choćby w kwestii wpływu Cerkwi unickiej na kształtowanie się narodowych języków białoruskiego i ukraińskiego [Didik-Meuš 2018: 39].

Katechizmy wydane cyrylicą, z niewielkimi wtrętami po łacinie, są nieocenionym źródłem danych językowych dla slawistów. W tekstach odnalazć można liczne cechy charakterystyczne dla języków wschodniosłowiańskich z XVIII wieku. Należy odnotować, że mimo iż korpus pism unickich stanowi interesujący obiekt badań naukowych, dotychczasowa sytuacja społeczna i polityczna nie sprzyjała prowadzeniu wszechstronnych i obiektywnych badań tych dzieł.

2. Charakterystyka cech fonetycznych i graficznych

Do początku XVIII wieku fonetyka i grafia pisanego języka religijnego (liturgicznego) Cerkwi ulegały znaczącym zmianom, na które miały wpływ fonetyka i fonologia polszczyzny okresu średniopolskiego. Skutkowało to pojawieniem nowych fonemów i połączeń samogłoskowych i prowadziło niekiedy do ukonstytuowania się nowych zjawisk fonetycznych, które w poprzednich okresach rozwojowych nie były charakterystyczne dla języków starobiałoruskiego i staroukraińskiego.

2.1. Powstanie zwartej tylnojęzykowej spółgłoski [g] oraz zapis jej literą *Г*

Фигура сакраментовъ [KS 4], *въ панстве Гишпанскомъ* [KS 81], *Гды* [KS 36v], *Гвалтовне* [KS 45v], *зъ Грецаго* [KP 30], *зиГаровх годину* [KP 96v]

Spółgłoska [g] w języku starobiałoruskim pojawiła się w okresie wcześniejszym, wraz z obcymi wyrazami zapożyczonymi za pośrednictwem polszczyzny. Początkowo w piśmie cyrylicy nie było właściwego grafemu, którym można by ją zapisywać. Do drugiej połowy XVI wieku spółgłoskę [g] oddawano za pomocą dwuznaku *кз*. Stwarzało to jednak pewne trudności we właściwym odczytywaniu tekstów religijnych [Žovtobrŭh 1979: 317]. Proces adaptacji nowego fonemu w XVIII wieku nie został zakończony, a to dlatego że niesystemowe [g] utożsamiano z systemową białoruską spółgłoską [ɣ]. W języku polskim w tym samym okresie trwał odwrotny proces adaptacji spółgłoski [ɣ], ale też bez większego powodzenia [Długosz-Kurczabowa 2006: 155]. W tekstach omawianych katechizmów zupełnie nie użyto starszego sposobu zapisu głoski [g] dwuznakiem *кз*. Wprowadzono natomiast nowo utworzony grafem *Г*.

2.2. Zachowanie spółgłoski [f] w zapożyczonych słowach i jej zapis za pomocą litery *ф*

Шафоване [KS 45v], *вферовати* [KP 87v], *фигура* [KP 102], *форма* [KS 51v], *трафиль* [KS 11v], *парафіане* [KS 11v], *трефунок* [KS 30v], *фалишивый* [KP 110], *строфовати* [KS 63v], *фхндушь* [KS 73], *шафарь* [KS 12v], *гермафродитъ* [KS 60], *оуфность* [KP 67], *дѣфать барзо* [KP 120], *зѣфалость* [KP 178v], *фратресъ* [KP 263v], *понтифіцисъ* [KP 264]

Podobnie jak w wypadku spółgłoski [g] spółgłoska [f] występowała wyłącznie w słowach obcego pochodzenia [Karskij 1885: 69; Bulyka 1980: 211]. Przeważnie literę *ф* w piśmie stosowano w wypadku leksemów zapożyczonych z języka greckiego, ale w kontekście omawianych tekstów można stwierdzić, że głównym źródłem zapożyczeń leksykalnych ze spółgłoską [f] był język polski. W cyrylicy istniał już specjalny grafem *ф* używany do zapisu tego fonemu, jednak w pisanej odmianie języków staroukraińskiego i starobiałoruskiego proces jego utrwalenia w XVIII wieku ciągle nie został zakończony. W mowie natomiast proces utrwalania tej spółgłoski w tym stuleciu dopiero się zaczął.

2.3. Substytucja nosówek *ę, q* przez dwuznaki *он, ен*

вонтпливый [KP 16v], *опентаный* [KS 11v], *окрентъ* [KS 39v], *бленкитный* [KS 63v], *бєнкарт* [KS 129v]

Język starobiałoruski nie dysponował w swoim systemie samogłoskami nosowymi. Polskie samogłoski nosowe [ę] i [ɔ] zapewne wymawiano asynchronicznie, jak tego dowodzą niektóre zapisy w tekstach. Problem z substytucją graficzną polskich nosówek rozwiązywany był w sposób niejednorodny. W piśmie cyrylicy, które powstało jako alfabet do zapisu języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, występowały litery dla istniejących w tym języku spółgłosek nosowych – *ѣ, ѓ*. Jednak w tekstach ruskich litery te przestały być znakami graficznymi samogłosek nosowych, jako że te nie istniały już w językach wschodniosłowiańskich. Do pierwszej połowy XVII wieku autorzy tekstów unickich, aby oddać w piśmie nosówki w słowach zapożyczonych z polskiego, posługiwali się w większości wypadków tymi dawnymi literami z cyrylicy, które w czytaniu słów wschodniosłowiańskich lub cerkiewnosłowiańskich zyskiwały wartość fonetyczną odpowiednio [u] i [ja]. Od drugiej połowy XVII wieku autorzy, zapisując polskie samogłoski nosowe, wykorzystywali dwuznaki *он, ен*, które w przybliżeniu lepiej niż litery staro-cerkiewno-słowiańskie oddają charakterystyczne cechy fonetyczne polskich samogłosek nosowych: barwę samogłoski ustnej i – wprawdzie asynchroniczny – rezonans nosowy. W tak zapisanych polskich słowach samogłoski nosowe czytano zapewne z asynchronicznym rezonansem nosowym. Tego typu wymowa wynikająca z substytucji graficznej utrzymała się w mowie wiernych Kościoła unickiego. Ten bardzo interesujący fenomen świadczy o tym, że wpływ polszczyzny na warstwę ludzi oświeconych wśród unitów odbywał się głównie poprzez język pisany, a w mniejszym stopniu poprzez polszczyznę mówioną [Bulyka 1980: 216]. Graficzne oddawanie polskich nosówek dwuznakami *он, ен* jest cechą tekstów katechizmów.

2.4. Dyspalatalizacja białoruskich spółgłosek przed samogłoską wysoką przednią

созиданіє – созыданіє [KS 3], *гвоздика – гвоздыка* [KS 21], *Римский – Рымский* [KP 53], *пatina – патына* [KS 35], *крик – крык* [KS 55v], *прескрипцыа – прєсрыпцыа* [KS 120]

Autorzy, transliterując na cyrylicę słowa łacińskie, stosowali literę *u* tam, gdzie w zapisie łacińskim pojawiała się litera *i* dla fiksacji głoski [i]. Jednak w wielu

wypadkach pod wpływem wymowy polskiej leksemy te zapisywano z wykorzystaniem litery *ы*. Z tego powodu w tekstach katechizmów pojawiają się dublety graficzne typu: *Римский – Рымский*. To wahanie w użyciu liter *и* oraz *ы* rozszerza się także na zapis wyrazów polskich czy białoruskich, co w wypadku tych ostatnich jest niezgodne z regułami gramatycznymi języka literackiego. W wyrazach rodzimych w dużej mierze pod wpływem wymowy polskiej dochodzi do dyspalatalizacji spółgłosek etymologicznie miękkich. Tym razem na język unitów wpływ miała raczej polszczyzna mówiona [Bulyka 1980: 214].

2.5. Dyspalatalizacja spółgłosek przed samogłoską średnią przednią [e]

прескрытыя [KS 18v], *депозытъ* [KS 24], *крвныѣ* [KS 46v], *стрелба* [KS 71], *чрезъ* [KP 26v], *речь* [KS 9v], *трѣма* [KS 24v], *прешкода* [KS 130v], *трѣфунок* [KP 95]

Dyspalatalizacja spółgłosek przed samogłoską średnią przednią [e] (zapisywana jako *е*) zachodziła w języku starobiałoruskim pod wpływem polskiego języka mówionego [Karskij 1962: 48].

2.6. Podwojenie spółgłosek w rdzeniu słów zapożyczonych

Аппарат [KS 11], *апелляцыя* [KS 114v], *эжцесса* [KS 61v], *профессия* [KS 114v], *оффиціаль* [KS 78v], *коммѣсаръ* [KS 66], *коррѣцыя* [KS 47], *блѣла* [KS 89], *геенна* [KS 34v], *процессія* [KP 83v]

Jeśliby przytoczone zapisy uznać za oddające faktyczną wymowę słów, należy stwierdzić, że geminaty nie są charakterystyczne dla języka starobiałoruskiego. Podwojenie graficzne liter spółgłoskowych w tekstach katechizmów dotyczy wyłącznie wyrazów zapożyczonych z łaciny. Widzieć zatem tu należy manierę graficzną – chęć transliteracji na cyrylicę oryginalnego zapisu łacińskiego. Odnotowane w katechizmach zapisy są charakterystyczne wyłącznie dla języka liturgicznego.

2.7. Stosowanie dwuznaku *ѣо* do zapisu samogłoski średniej tylnej [o] po spółgłoskach palatalnych oraz po głosce [j]

Ліодъ [KS 13], *шаліоный* [KS 112], *короліовый* [KP 279v], *маліовати* [KS 108v], *спаліоный* [KS 128v]

W słowach zapożyczonych z języka polskiego, w których na skutek przegłosu polskiego możliwa była artykulacja samogłoski średniej tylnej po spółgłosce palatalnej, w tekstach katechizmów stosowano dwuznak *io*. Tak też zapisywano w wyrazach zapożyczonych z polskiego samogłoskę [o] po głosce [j]. W *Katechizmie supraskim* była to reguła obserwowana w zapisie zapożyczeń z języka polskiego. Wymowa tak zapisanych słów etymologicznie była niewłaściwa dla języka starobiałoruskiego. Jednak pod wpływem polszczyzny utrwaliła się ona w języku białoruskim tamtego okresu i w niektórych wypadkach jest normą współczesnego języka białoruskiego.

W podsumowaniu można powiedzieć, że od drugiej połowy XVII wieku procesy fonetyczne zachodzące w języku średniopolskim z coraz większą siłą oddziaływały na rozwój języków starobiałoruskiego i staroukraińskiego. Tłumaczy się to przede wszystkim bliskością polszczyzny i tych języków wschodniosłowiańskich, długotrwałą koegzystencją w jednym organizmie państwowym oraz codziennymi kontaktami nosicieli tych języków.

3. Charakterystyka cech morfologicznych

Także cechy morfologiczne polszczyzny, zarówno fleksyjne, jak i słowotwórcze, przenikają do języka katechizmów z XVIII wieku.

3.1. Zachowanie końcówek *-um* w liczbie pojedynczej oraz *aa* w liczbie mnogiej rzeczowników łacińskich zapożyczonych za pośrednictwem języka polskiego

Привилѣа [KS 111v], *семинаріа* [KS 111v], *епістоліа* [KP 253v], *сакрамента* [KS 10v], *сѣбсидіѣмь* [KP 191], *харитативѣмь* [KP 191], *семинарыѣмь* [KS 83v], *плагіѣмь* [KS 83v], *катедрастикѣмь* [KP 191], *сакрѣм* [KS 83v], *сакра* [KS 63v], *цимборіѣмь* [KP 203]

Odmiana rzeczowników rodzaju nijakiego przejętych do języka katechizmów za pośrednictwem polszczyzny odzwierciedla ich polski paradygmat. Taka odmiana jest charakterystyczna dla języka unitów.

3.2. Zachowanie łacińskiej końcówki *-us* realizowanej jako *-usz* w liczbie pojedynczej rzeczowników zapożyczonych za pośrednictwem języka polskiego

Юбилейшъ [KS 83v], *фоундушъ* [KS 73], *новицѣшъ* [KS 61v], *нѣнциѣшъ* [KS 131v]

Niektóre rzeczowniki łacińskie rodzaju męskiego z końcówką *-us* były przejmowane do polszczyzny z jej zachowaniem. Stawała się ona w polskim systemie fleksyjnym częścią tematu fleksyjnego, jednocześnie ulegając modyfikacji fonetycznej do formy *-usz*. Odtąd na gruncie języka polskiego rzeczownik zapożyczony odmieniał się według paradygmatu rodzaju męskiego, a końcówki były dodawane do rozszerzonego tematu fleksyjnego zakończonego na *-usz*. W tej postaci morfologiczno-fleksyjnej rzeczowniki te zostały przejęte do liturgicznego języka katechizmów.

3.3. Tworzenie bezokolicznika łacińskich i niemieckich zapożyczonych czasowników niedokonanych wielokrotnych odrzeczownikowych za pomocą przyrostka *-ować* za pośrednictwem języka polskiego

Възгытовати [KS 73v], *презентовати* [KS 116], *апеліювати* [KS 114v], *гафтовати* [KS 3], *друковати* [KP 112], *администровати* [KS 58], *диспенсовати* [KS 74], *банкетовати* [KS 34v], *информовати* [KS 113v], *ярмарковати* [KS 49v]

W tekstach katechizmów bezokolicznik czasowników obcych niedokonanych wielokrotnych odrzeczownikowych tworzony jest za pomocą morfemu *-ować*, co jest zgodne z regułami gramatycznymi języka polskiego. Takie formy bezokoliczników są niezgodne z systemem języka starobiałoruskiego. Utrwalają się one w języku liturgicznym unitów pod wpływem oddziaływania wzorca polskiego.

3.4. Tworzenie czasowników strony zwrotnej za pomocą morfemu nieciągłego (ruchomego) *się* zgodnie z regułami języka polskiego

Где са сталь [KP 8; KS 114v], *коліса крестиль* [KS 11v], *чмуса називаєть* [KP 15], *що са согрѣшило* [KP 17v], *кто са можетъ звати* [KP 23v], *що са въ немъ замыкаєть* [KP 31v]

Formy strony zwrotnej czasowników z morfemem *-са* przyłączonym do innego niż czasownik leksemu były niezgodne z systemem języka starobiałoruskiego. Morfem *-са* jest odpowiednikiem polskiego morfemu nieciągłego, będącego etymologicznie zaimkiem zwrotnym *się*. Zaimek ten w polszczyźnie, współtworząc analityczną formę czasownika zwrotnego, zachował odrębność leksykalną. Taki stan rzeczy poświadczony jest w tekstach katechizmów, zwłaszcza w *Katechizmie supraskim*.

3.5. Wykorzystanie czasowników *być* w czasie teraźniejszym w 2. i 3. osobie liczby pojedynczej oraz 1. i 2. osobie liczby mnogiej

Есть [KP 102; KS 2], *естьесь* [KS 27v], *вы есте* [KS 3], *есмы* [KP 29]

Taka odmiana czasownika była przeniesiona do języka liturgicznego pod wpływem języka polskiego. Nawet w obwodzie grodzieńskim na Białorusi mieszkańcy używają czasownik *być* w tej formie.

3.6. Oddanie w piśmie wymowy polskiego przyrostka *-ówka* i przedrostka *pól-* (zamiast białoruskich *-овка, -пол*)

Филипѡвка [KS 88], *спасѡвка* [KS 88], *пѡльгодыны* [KS 27]

Oddanie w zapisie cyrylicą w tekstach katechizmów typowej polskiej wymowy morfemów *-ówka* oraz *pól-* dowodzi, że wpływ na rozwój języka liturgicznego unitów miała polszczyzna mówiona.

3.7. Palatalizacja spółgłoski *ń* przed *-ski, -stwo* w rzeczownikach i przymiotnikach

Каплан'ство [KS 7; KP 56v], *малжен'ство* [KS 7], *небеспечен'ства* [KS 12], *шатан'скій* [KS 102v], *Христіан'ској* [KS 7 v], *набожен'скій* [KS 28v], *одцѣнен'ство* [KS 30v], *сѡбдіакон'ство* [KS 59v]

Taka forma palatalizacji nie była zgodna z zasadami systemowymi języka starobiałoruskiego oraz języka staroukraińskiego. Dla oddania tej typowej dla polszczyzny wymowy palatalnej w piśmie używano podobnie jak w pisowni polskiej kreseczki nad literą *n*. Tego typu palatalizacja nie utrwaliła się w języku mówionym unitów.

Przytoczone przykłady polskich wpływów morfologicznych odzwierciedlonych w języku pisanym katechizmów skłaniają do stwierdzenia, że nie były to wpływy tak silne jak w wypadku fonetyki [Bulyka 1980: 228; Żovtobrůh 1979: 328].

4. Wnioski

Zaprezentowana analiza poszczególnych fonetyczno-morfologicznych cech języka katechizmów unickich pozwala stwierdzić, że na rozwój języka liturgicznego unitów w XVIII wieku miał duży wpływ ówczesny język polski, zwłaszcza w zakresie fonetyki i morfologii.

Jeśli spojrzeć na ten problem szerzej, uwzględniając ówczesne warunki pozajęzykowe i posługując się wynikiem analizy tekstów *Katechizmu supraskiego* i *Katechizmu poczajowskiego*, można dojść do wniosku, że społeczne zapotrzebowanie na wyrafinowany język liturgiczny, który istniał wyłącznie w literaturze religijnej, już w początku XVIII wieku prawie nie istniało. Świadczy o tym fakt, że *Katechizm supraski* był wydawany w wariancie dwujęzycznym – w języku liturgicznym (wschodniosłowiańskim, zbliżonym do języka białoruskiego) i po polsku. Wypowiadać się kapłanom w kościołach, spowiadać się unitom pozwalano po polsku albo po rusku, ale także w innych językach z pomocą tłumacza: „toj zas’ kotoryj nie umeet po Polsku, ili po Rusku, mozet spovedatisâ prez tumača” [KS 48a]. Uznać to można za krok bardzo pozytywny, ponieważ czyniło to Kościół unicki otwartym również na katolików. W przedmowie do czytelników słownika staro-cerkiewno-słowiańsko-polskiego jego autorzy trafnie zauważają, że „postavlaemyh w Ierejstvo Ludej, âko sotyj Ierej, edva Slavenskij razumeet âzyk” [KS 160v]. Właśnie dlatego ten słownik stanowił uzupełnienie *Katechizmu supraskiego*. To jednak nie pozwala twierdzić, że w Rzeczypospolitej XVIII wieku była prowadzona celowa polonizacja unitów. Język średniopolski naturalnie wpływał na języki wschodniosłowiańskie jako bardziej rozpowszechniony w państwie. Z kolei języki białoruski i ukraiński w XVIII wieku w równej mierze były poddane wpływom ze strony języka cerkiewnosłowiańskiego. Wszystko to stworzyło podwaliny kształtowania się dzisiejszych języków białoruskiego i ukraińskiego.

Wykaz skrótów

- KS – *Sobranije prypradkov kratkoje i duhovnym osobam potrebnoe imeeščee v sebe nauku o sakramentah, o desâti Bożiich prykazaniâh...* (1722), w drukarni Bazylianów, Supraśl.
- KP – *Narodovišanie, ili slovo k narodu kafoličeskomu...* (1768), w drukarni Bazylianów, Počajów.

Bibliografia

Źródła

- Narodovišanie, ili slovo k narodu kafoličeskomu...* (1768), w drukarni Bazylianów, Počajów.

Sobranije prypradkov kratkoje i duhovnym osobam potrebnoe imeeščee v sebe nauku o sakramentah, o desâti Božiih prykazaniâh... (1722), w drukarni Bazylianów, Supraśl.

Synod Prowincjalny Ruski w Mieście Zamościu (1785), w drukarni XX. Bazylianów, Wilno.

Literatura

Bulyka Alâksandr, red. (1980), *Leksičnyâ zapazyčanni u belaruskaj move XIV–XVIII stst.*, Navuka i tэхnika, Minsk.

Didik-Meuš Ganna (2018), *Kombinatorika v ukraïnskij movi XVI–XVIII stolit': teoriâ, praktika, slovník*, Nacional'na Akademiâ Nauk Ukraïni Īntitut Ukraïnoznavstva im. Ī. Krip'âkeviča Naukove Tovaristvo im. Ševčenka, L'viv.

Długosz-Kurczabowa Krystyna, Dubisz Stanisław (2006), *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Wydawnictwo UW, Warszawa.

Hojnakij Andrej (1871), *Zapadnorusskaâ cerkovnaâ uniâ v eâ bogosluženi i obrâdah*, Īzдание Kievopečerskoj Lavry, Kiev.

Karskij Efimij (1885), *Obzor zvukov i form belorusskoj reči*, Universtetskaâ tipografiâ, Moskva.

Karskij Efimij (1962), *Trudy po belorusskomu i drugim slavânskîm âzykam*, Akademiâ Nauk SSSR, Moskva.

Kietliński Marek, Sychowicz Krzysztof, Śleszyński Wojciech, red. (2005), *Kościół a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim: źródła i stan badań*, Prymat, Białystok.

Kisel'ov Roman (2002), *Ukraïnomovni katehizisi Počaiivs'kogo druku ta ih lrksika*, „Aktual'ni problemi ukraïns'koï lingvistiki. Teriâ i praktika”, z. 6, s. 64–74.

Likowski Edmund (1906), *Dzieje kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku*, Skład główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, Warszawa.

Łużny Ryszard, Ziejka Franciszek, Kępiński Andrzej, red. (1994), *Unia brzeska: geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich*, Drukarnia UJ, Kraków.

Walczak Bogdan (2009), *Język polski wśród języków Europy dawniej i dziś*, „Studia Językoznawcze”, z. 8, s. 167–176.

Wereda Dorota (2013), *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej w XVIII wieku*, Werset, Siedlce–Lublin.

Žovtobrûh Mihajlo, Rusanivs'kij Vitalij, Sklârenko Vitalij, red. (1979) *Istoriâ ukraïns'koï movi Fonetika*, Naukova dumka, Kiïv.

Žurauski Arkadz', red. (1988), *Mova belaruskaj pismennasci XIV–XVIII stst*, Navuka i tэхnika, Minsk.

Dzmitry Skivitski

The Influence of Polish on the Development of the Religious Language of the Cyrillic Texts of the Uniate Catechisms in the Polish-Lithuanian Commonwealth of the Eighteenth Century (on the Example of the Supraśl Catechism of 1722 and the Pochayiv Catechism of 1768)

The article discusses the influence of Polish on the evolution of Ruthenian Uniate Church's liturgical language in the eighteenth century in the Polish-Lithuanian Commonwealth according a catechism text published in the Supraśl and Pochayiv Basilian Order Monasteries in 1722 and 1768. The Ruthenian Uniate Church catechism constitutes the basis for the linguistic analysis. The main objective of the article is to investigate how Middle Polish influenced the developing liturgical language of the Ruthenian Uniate Church. After analysing the text's language, it could be said that in the period from the foundation of that church to the three partitions of the Polish-Lithuanian Commonwealth, Polish language had significant influence on the evolution of the church's liturgical language and affected its phonetics and morphology.

KEYWORDS: the Ruthenian Uniate Church; liturgical language; the Supraśl Catechism; the Pochayiv Catechism.

mgr Dzmitry Skivitski – Zakład Instytucja Państwowa „Centrum badań białoruskiej kultury, języka i literatury przy Narodowej Akademii Nauk Białorusi” w Mińsku; zainteresowania badawcze: historia rozwoju słowiańskich języków religijnych unitów na terenie dzisiejszych Polski, Białorusi, Ukrainy i Słowacji.